

A TYPICAL PROLET CULTIST: THE POET ALEXANDRU ANDRIȚOIU AND THE DILEMMAS OF THE WRITER IN A TOTALITARIAN REGIME

Marcela-Claudia MOZA (ERDELYI)

PhD Candidate, „1 DECEMBRIE 1918” University of ALBA IULIA

Abstract: The literary world of the West had a common language and common themes: the importance of language, its nature, the figure of the writer in his work, the mechanisms of textuality, the construction in language of individual or social identity, the impossibility for the individual writer to escape the constraints of public discourse and so on. In Romania, we notice the existence of radically different languages, a sort of schizophrenia, between down-to-earth socialism and self-reflexive poetics that characterized the entire period after the war until the collapse of totalitarianism, that December 1989 that symbolically ended, we would say, also the literary career of Alexandru Andrițoiu.

Let us track down Andrițoiu in the context in which he evolved and for which he is representative, that is, on the side of the official discourse, politicized, laden with clichés, which circulated throughout the space forced to communism at the end of the war.

Alexandru Andrițoiu was: "a new poet of the new times", lyrically capturing the pulse of a revolutionary era. He was – perhaps more than any of his contemporaries – the case of the writer perfectly molded on the canons of the era and adapting himself, "step by step" – as he says in a poem – to the changes that occurred in the socio-political and cultural context. Making his debut, as a poet, in the early years of the dogmatic era, Andrițoiu had to write according to the norms imposed by socialist realism. He frequently publishes, in periodicals, versified versions of Marxist-Leninist-Stalinist theses regarding class struggle, the difference between the past and the present, and other antinomies perceived as being present in the village world and beyond. His eulogy is addressed to the people, the working class, the party, the country and the supreme leader. Socialist realism requires the poet to really highlight his revolutionary progress.

The theme, simple and rigid at the same time, in his poems was the effect of the imperative that literary writings had to be created "in the language and to the understanding of the people".

Keywords: Alexandru Andrițoiu, cult of the proletariat, schizoid discourse, genotext, phenotext.

I. Reper biografice. Debutul în literatură

Nu întâmplător am folosit cuvântul „tipizat” în titlul acestui articol. La mijlocul secolului trecut, în 1950, Martin Heidegger publica un volum intitulat *Holzwege* în care a adunat mai multe eseuri, printre care și *Die Zeit der Weltbildes* (Vremea lumii ca reprezentare), apărut în 1938. Filosoful german dovedește aici o extarordinară intuiție a ceea ce avea să se schimbe în discursul intelectual în a doua jumătate a secolului, pe care o numim postmodernitate. El vorbește despre instituționalizarea actului de creație, de politici culturale, despre transformarea savantului în cercetător, care nu mai gândește de unul singur ci în cadrul unor instituții de cercetare sau școli, urmând anumite protocoale și metodologii. Câtă deosebire, însă, între cum a evoluat pe acest drum lumea liberă spre deosebire de starea de lucruri din societățile totalitare! Individualismul făcea loc, într-adevăr, în Occident, pluralismului, identificării autorului individual cu o figură a unui discurs public în care era prezentă întreaga comunitate și cu o întreagă tradiție literară. Au devenit legendare două eseuri în care este comentată această mutație din istoria culturii: „Moartea autorului” (1967), de Roland Barthes, și

„Funcția de autor” (1969) de Michel Foucault. Omul istoric, existent fizic, era absorbit de o figură de discurs. Dimpotrivă, în Estul comunist, autorul este, în primul rând, evaluat din punctul de vedere al biografiei sale. Statutul său depinde de clasa socială căreia îi aparține (se spunea a avea origine sănătoasă, adică proletară). Autorul este judecat, nu în cadrul unei tradiții, ci în ședințe punitive ale muncitorilor din uzine sau în instituțiile de cenzură. Gândirea teoretică distilată în câteva teorii critice influente și transformate în grile de lectură în Vestul postbelic a condus, la interdisciplinaritate. Studiul literar beneficia acum de uneltele de lucru ale psihologiei (Jacques Lacan), filosofiei limbajului (Jacques Derrida, grupul Tel Quel), analizei discursului și criticii sociale (Michel Foucault), studiului de gen (Elaine Showalter, feministă), criticii postcoloniale (Franz Fanon, Edward Said), Noului Istorism (Louis Montrose, Stephen Greenblatt), materialismului cultural (Centrul de Studii Culturale de la Birmingham) ș.a.

Și în Est practica și critica literaturii au devenit teoretice sau, mai bine zis, ideologice. Aici, însă, a fost impusă o singură filosofie, marxistă, deformată pentru a servi agendei politice a totalitarismului. Despre ce este literatura, se afla la Școala de Literatură a partidului, limbajul standardizat de aici fiind asemănător reducăiei îndoctrinate vrednice de Newspeak din romanul lui Orwell, *O mie nouă sute optzeci și patru*, apărut în 1949.

Între absolvenții primei serii, cu durata de un an (1950-1951), a Școlii de Literatură „Mihai Eminescu” din București s-a aflat și Alexandru Andrișoiu, „poetul din Apuseni” – cum îi spuneau colegii – sau, după cum i se va spune mai târziu – „cel mai important poet pe care l-a dat Bihorul”. În fotografia de grup intitulată „Cadrele didactice și prima promoție de elevi, absolvenți ai Școlii de Literatură „Mihai Eminescu” – publicată de Marian Popa la pagina 349 din volumul I al *Istoriei literaturii române de azi pe mâine* –, Alexandru Andrișoiu e ușor de recunoscut, fiind ultimul din dreapta, sub cifra de identificare. În momentul absolvirii școlii, în vara lui 1951, Alexandru Andrișoiu încă nu împlinise 22 de ani. Se născuse în ziua de 8 octombrie 1929, în localitatea Vașcău din actualul județ Bihor, într-o familie simplă, avându-i ca părinți pe Nicolae Andrișoiu și pe Ștefania, născută Todan, mama fiind casnică, iar tatăl frizer. Era o origine socială care îl califica pentru ascensiune și carieră publică, de care a și știut să profite. Și-a petrecut copilăria pe ulițele Vașcăului, împreună cu copiii satului, absolvind școala primară în localitatea natală. La terminarea claselor primare, părinții hotărâsc ca fiul lor Alexandru să-și continue învățătura la Liceul „Samuil Vulcan” (azi Colegiul Național „Samuel Vulcan”) din Beiuș, unde a devenit unul dintre cei mai străluciți elevi ai școlii, fiind remarcat de profesorii Musta (la matematică), de Călugăru (la limba latină) și Fântânaru (la limba și literatura română). În acest mediu școlăresc, Alexandru Andrișoiu scrie primele poezii, pe care le va citi în ședințele cenaclului literar al liceului. Tot acum se va împrieteni cu unul dintre colegi, Stelian Vasilescu, care îi va rămâne amic și colaborator apropiat până la sfârșitul vieții. „Setea de a citi – își va aminti Stelian Vasilescu în lucrarea *Oameni din Bihor: dicționar sentimental 1940-2000* – ne-a împrietenit repede,

aproape zilnic mergeam la librăria „Doina” (aflată în clădirea lipită de liceu) unde răsfoiam volume”¹.

Încheindu-și studiile liceale în 1948, proaspătul absolvent ar fi vrut să se înscrie la Facultatea de Agronomie, dar bunul său prieten Stelian Vasilescu îl va convinge să se înscrie la Facultatea de Filologie a Universității din Cluj, unde va fi admis în toamna anului 1949. Debutează curând ca poet, în suplimentul literar-artistic al ziarului *Lupta Ardealului* din Cluj, care îi publică, în numărul din 5 decembrie 1949, un entuziast *Poem pentru tinerețe*, puternic marcat de butaforia proletcultistă, pe care tânărul student n-ar fi avut cum s-o ocolească, afirmând senin: „Tineri mi-s anii, plini de putere și viață, / Condeiu în mână îl iau și munca o cânt; / Când brațul ce normele clipă de clipă le sparge, / Tractorul ce împlântă rod nou de viață-n pământ. / Când omul cel nou râvnește și soarbe lumina, / Omul cu brațul spre frații săi dârji și-l desface / Când pasul de fier baricade pe care poporul / În lupta aceasta înscrie cuvinte de pace”².

Lumea literară a Vestului avea un limbaj comun și teme comune: importanța limbajului, natura lui, figura scriitorului în operă, mecanismele textualității, construcția în limbaj a identității individuale sau sociale, imposibilitatea sustragerii din contextul unei tradiții care precede intrarea în discurs public a scriitorului individual etc. În România, constatăm existența unor limbaje radical diferite, o schizofrenie, între socialism vulgar și poetică autoreflexivă care a caracterizat toată perioada de după război până la prăbușirea totalitarismului, acel decembrie 1989 care a pus capăt, în mod simbolic, am spune și carierei literare a lui Alexandru Andrițoiu.

Să-l urmărim mai întâi pe acesta din urmă în contextul în care a evoluat și pentru care este reprezentativ de partea discursului oficial, politizat, încărcat de clișee, care circulau în tot spațiul trecut forțat la comunism la sfârșitul războiului.

În același supliment literar-artistic al gazetei *Lupta Ardealului*, din care a purces scriitorul Andrițoiu, își încep cariera literară, în acei ani, alți câțiva poeți transilvăneni, între care mai cunoscuți vor deveni Tiberiu Utan, Aurel Rău, Ion Horea și Ion Brad. Tot Stelian Vasilescu va fi cel care îl va introduce pe amicul Andrițoiu, în 1950, în redacția revistei *Almanahul literar* a Uniunii Scriitorilor din România, filiala Cluj. Recent înființată, revista *Almanahul literar* era condusă atunci de poetul Ioanichie Olteanu, fost membru, până în urmă cu 3-4 ani, al Cercului Literar de la Sibiu. În același an, în numărul din iunie, *Almanahul literar* publică, pe prima pagină, poemul *Franța în luptă*, semnat de tânărul Al. Andrițoiu și inspirat din articolele propagandei comuniste, care prezentau în culori sumbre situația grea a popoarelor din „lagărul capitalist”. Iată cum își închipuia Andrițoiu – cu deplină sinceritate, firește – tragismul existenței nu doar al muncitorilor, ci și al poezilor Franței: „Trec oameni peste cheiuri, marinari / Cu pașii rătăciți și fața suptă / Lumina joacă pe-o placardă ruptă: „Trăiască Franța fără de dolari! / [...] Și-n timp ce-n port catarge’ntind speranța / În țara întregă arde răzvrătirea, / Trecutul își reînvie amintirea / Și Rezistența iar trezește Franța / [...] Partidul peste suflete aprinde / Puteri

¹ Stelian Vasilescu, *Oameni din Bihor: dicționar sentimental 1940-2000*, vol. I, Oradea, Editura „Iosif Vulcan”, 2002, p. 247.

² Tudor Opreș, *Istoria debutului literar al scriitorilor români în timpul școlii. 1820-2000*, București, Editura „Aramis”, 2002, p. 153.

de jertfă mari, fără hotar,/ Căci dacă pâinea are gust amar / Poeți ce cântă libertatea vieții / Sunt urmăriți în case și pe drum,/ Dar arde-n slova lor puterea cum /Soarele arde-n pleoapa dimineții /Aceasta-i Franța: foame, sânge, mâini,/ zdrobite-n lanț, în închisori de piatră;/ Acesta-i raiul despre care latră/ Lacheul Schuman și ai lui stăpâni”³.

Debutând de pe băncile școlii cu versuri, continuând cu poezii cetățenești și politice, precum poemul de mai sus, dar mai ales având șansa amintită a unei „origini sociale sănătoase” Alexandru Andrițoiu a fost recrutat de organizatorii primei școlii naționale de literatură.

Abandonându-și studiile universitare, Alexandru Andrițoiu va fi înscris, în toamna aceluiași an, la Școala de Literatură și Critică Literară „Mihai Eminescu” din București, care avea ca scop – după cum va preciza un alt fost elev al acesteia – „de a forma cadre tinere de scriitori și critici literari ridicați din rândurile poporului muncitor, de a da acestora o educație comunistă, de a-i înarma cu cunoștințe necesare creației, făuririi unei literaturi noi, puse în slujba poporului muncitor”⁴. La rândul său, un alt fost elev ne oferă o informație interesantă referitoare la condițiile de admitere, primul examen fiind cel al dosarelor. „Nu știu ce cuprindea – spune Marin Ioniță despre dosarul său de admitere –, dar mi s-a cerut să scriu o autobiografie, după formular, și să anexez niște manuscrise. De rest, se ocupa profesorul Aurel Iordache, erou din bătălia de la Păuliș, poet epigramist, dramaturg, fabulist”⁵. Severitatea epocii, dar și egida sub care se derulau activitățile „învățăcelilor” pretindeau un regulament de cazarmă, abaterea de la drumul prestabilit de partid era pedepsit – cum am văzut – cu exmatricularea, iar apariția unor scrieri în revista școlii îi aduceau studentului o repartizare în redacția unei reviste sau la vreo editură. „Școala de Literatură – spune istoricul literar Eugen Negrici – asigura studenților săi condiții impecabile cu cele din sistemul învățământului de stat: căldură, curățenie, hrană din abundență, gratuitate la spectacole. [...]. Nu din considerente umanitare. La mijloc era un interes foarte clar. Investiția pe care o făcea partidul conducător, din banii țării, pentru a-și pregăti și asigura armata de condeieri devotați [...]. Ce se întâmpla după ce se închidea poarta în spatele tău? Două lucruri erau asigurate: fiecare absolvent primea repartitie într-o redacție sau editură. Iar de acolo un salariu lunar modest, dar sigur. Și o promisiune de locuință”⁶. Firește, Alexandru Andrițoiu n-a făcut excepție. După absolvirea Școlii de Literatură, a fost repartizat ca redactor la revista *Contemporanul*, primind și o locuință în București, în care va rămâne până la sfârșitul vieții. Apoi, după propria-i mărturisire, „se perindă” prin redacțiile altor periodice literare precum *Gazeta literară*, *Lucafăarul*, *Viața militară*, dar și în cele ale unor reviste pentru copii, cum ar fi *Cravata roșie*, *Cutezătorii*, *Șoimii patriei* și *Arici pogonici*. Debutază editorial în 1953 cu volumul de poezii *În Țara Moșilor se face ziuă*, cu care a obținut Premiul de Stat clasa a III-a în valoare de 15.000 lei (cam cât prețul unei case!). Tot acum, prin toamna lui 1953, se împrietenește cu mai tânărul Nicolae

³ Al. Andrițoiu, *Franța în luptă*, în *Almanahul literar*, anul 1, nr. 7, iunie 1950, pp. 4-5.

⁴ Răduț Bălbăie, „Tânărul scriitor” – o monografie, București, Editura „Tritonic”, 2005, p. 7.

⁵ Marin Ioniță, *Kiseleff 10. Fabrica de scriitori*, Pitești, Editura „Paralela 45”, 2003, p. 9

⁶ Eugen Negrici, *Literatura română sub comunism. Poezia*, București, Editura Fundației Pro, 2006, pp. 151-152.

¹⁸⁵ Alexandru Andrițoiu, *Alăturând niște mâhniri...*, în *Nicolae Labiș. Album memorial*, ed. cit., p. 66.

Labiș – student, pe atunci, la Școala de Literatură, dar și fervent colaborator la revistele literare bucureștene –, precum și cu bihoreanul Aurel Covaci, absolvent al aceleiași Școli de Literatură, poet și traducător din lirica universală, ca și Alexandru Andrițoiu.

Andrițoiu se arată „mâhnit”, de asemenea, pentru faptul că „s-a statornicit o idiosincrazie față de epoca dogmatică în întregime”, în loc ca istoria noastră literară să încerce a disocia „valorile reale de falsele valori”⁷. Formulând astfel de aprecieri asupra „proletcultismului” și a „epocii dogmatice”, Andrițoiu avea în vedere, cu siguranță, nu doar creațiile altora, ci și propria operă poetică divizată în funcție de cele două etape ale comunismului românesc, metaforic numite „obsedantul deceniu” și, respectiv, „epoca de aur”. În prima perioadă, în care scrie versuri realist-socialiste, trebuie plasate volumele: *Dragoste și ură* (Editura Tineretului, 1957), *Porțile de aur* (Editura Tineretului, 1958), *Cartea de lângă inimă* (Editura Militară, 1959) și *File de cronică* (Editura Tineretului, 1962). Celei de a doua etape, când „s-a eliberat de responsabilități propagandistice” – cum spune Alex Ștefănescu – îi aparțin volumele *Constelația lirei* (Editura „Eminescu”, 1963), *Vârful cu dor* (Editura Tineretului, 1964), *Simetrii* (Editura „Eminescu”, 1970), *Euritmii* (Editura „Eminescu”, 1972), *Aur* (Editura „Albatros”, 1974), *Poeme noi* (Editura „Cartea Românească”, 1984) și *Versuri* (f. e., 1987).

Bun cunoscător de poezie, Alexandru Andrițoiu a alcătuit – singur sau în colaborare cu alți scriitori – următoarele antologii de poezie: *Antologie de poezie canadiană de limbă franceză* (1976), *Antologie de poezie vietnameză clasică și contemporană* (1980) și *Antologie poezie chineză modernă* (1990).

Ca traducător, a publicat traduceri din Rainer Maria Rilke, N. Zidarov, I. Utkin și Horvath Imre.

A publicat o carte de călătorii prin țară, intitulată *Curcubeu peste Carpați* (1987) și o alta, de călătorii prin Orientul Îndepărtat, cu titlul *Prin „Țara dimineților liniștite”* (Editura Sport-Turism, 1989). De asemenea, a realizat scenariile filmelor *Șah la rege* (1965), *Cine va deschide ușa* (1967) și *Elixirul tinereții* (1975) – împreună cu Nicolae Ștefănescu și Beno Meirovici.

Din 1965 a devenit redactor-șef al revistei *Familia* din Oradea, funcție pe care a deținut-o timp de aproape 25 de ani, de la primul număr, până la finele lui 1989. Se stinge din viață în locuința sa din București, la 3 octombrie 1996.

II. Clișee ale realismului socialist în poezia lui Alexandru Andrițoiu

Alexandru Andrițoiu a fost – poate ca nimeni altul dintre contemporani – cazul scriitorului mulat perfect pe canoanele epocii și adaptându-se, din mers, „pas cu pas” – cum spune într-o poezie – schimbărilor survenite în contextul social-politic și cultural. Debutând, ca poet, exact în anii de început ai epocii dogmatice, Andrițoiu a fost nevoit să creeze în spiritul normelor impuse de realismul socialist. El publică frecvent, în periodice, versificări de ilustrare a tezelor marxist-leninist-staliniste cu privire la lupta de clasă, la diferența dintre trecut și prezent și la alte antinomii sesizate ca fiind prezente în lumea satului și nu numai.

⁷ Ibidem, p. 67.

Ion Dodu Bălan observă că universul artistic divers și măreț al poetului include teme legate de cultul muncii creatoare și constructoare, sentimentul prieteniei, dorința spre sublim, strădania colectivă de „a trona după legile frumosului”⁸, dragostea într-un spațiu omenesc, tratate cu o adevărată putere artistică.

„E mereu neconvingător – observă Alex Ștefănescu –, fie pentru că se exprimă într-un limbaj mult prea distins, fie că face efortul de a vorbi „pe înțelesul” oamenilor simpli și cade în extrema cealaltă, a elementarității caricaturale”⁹. Cert este că toate cele cinci volume semnate de Andrițoiu în anii deceniului dogmatic, de la cel de debut din 1953, până la *File de cronică* din 1962, se subsumează realismului socialist, având toate caracteristicile acestuia și nefiind altceva decât literatură politizată în spiritul propagandei ideologice a vremii. În toate aceste volume aparținând primei etape din activitatea sa de creație lirică, Alexandru Andrițoiu „elaborează – consideră istoricul literar Marian Popa – pe baza acelorași locuri comune ale lirismului politizat o operă de frenezie controlată, virilă și mereu afirmativă, tipică unei sensibilități robustă și netulburată de scrupule retrospective, capabilă să vibreze cu aceeași intensitate, indiferent de nota diapazonului sufletesc exprimabil public (...). Poeziile sunt innuri, ode și chiar marșuri, unele deghizate prin ton confesiv; nu lipsește reportajul liric și nici textul de montaj literar-muzical agitatoric”¹⁰.

O schimbare radicală de ton – dar și de atitudine față de problematica abordată – se produce, în creația poetică a lui Al. Andrițoiu, odată cu volumul *Constelația lirei* din 1963, dar mai ales cu cele care i-au succedat: *Vârful cu dor* (1964), *Simetrii* (1970), *Euritmii* (1972), *Pe drumul meu* (1974), *Aur* (1975), *Poeme noi* (1984) și *Versuri* (1987). Deși previzibilă, în oarecare măsură – mai ales grație inventivității stilistice din volumele etapei anterioare – maniera de creație din cărțile celei de a doua etape este sensibil diferită, aparținând noii orientări din lirica românească de după 1965.

Petru Poantă constată că poetul Al. Andrițoiu nu a pus probleme deosebite criticii, fiind repede calificat și acceptat „ca un poet patetic și declarativ, limpid și corect”¹¹. El nu a pus probleme nici regimului, discursul ideologic dominant (Julia Kristeva îl numește genotext) structurându-i propriul discurs individual (Kristeva: fenotext). Poncifele ideologiei comuniste se stercoară în creațiile de tinerețe, liberalizarea de scurtă durată de după 1965 oglindindu-se și în timida sa încercare de a acorda mai multă greutate poeziei decât ideologiei. Același format schizoid caracterizează și revista *Familia* sub conducerea sa, între corectitudinea politică a unor colaboratori și redactori și dizidența altora deschizându-se un hiat care avea să se închidă doar după 1989 – anul căderii regimului comunist. Plecarea lui Andrițoiu de la conducerea revistei dobânda astfel o semnificație simbolică.

BIBLIOGRAFIE:

⁸ Ion Dodu Bălan, *Delimitări critice*, București, Editura pentru Literatură, 1964, p. 142.

⁹ Ibidem, p. 801.

¹⁰ Marian Popa, Alexandru Andrițoiu, în *Istoria literaturii române de azi pe mâine*. Volumul I, Editura Semne, București, 2010, pp. 835-836.

¹¹ Petru Poantă, *Modalități lirice contemporane*, Cluj, Editura Dacia, 1973, p.63-64.

- ANDRIȚOIU Alexandru, *În Țara moșilor se face ziua*, Editura de stat pentru literatură și artă, 1953.
- ANDRIȚOIU Alexandru, *Alăturând niște mâhniri...*, în *Nicolae Labiș. Album memorial*, Editura Secolul XX.
- ANDRIȚOIU Alexandru, *Franța în luptă*, în *Almanahul literar*, anul 1, nr. 7, iunie 1950.
- BĂLAN, Ion, Dodu, *Delimitări critice*, București, Editura pentru Literatură, 1964.
- BĂLBĂIE Răduț, „*Tânărul scriitor*” – o monografie, București, Editura „Tritonic”, 2005.
- IONIȚĂ Marin, *Kiseleff 10. Fabrica de scriitori*, Pitești, Editura „Paralela 45”, 2003.
- OPRIȘ Tudor, *Istoria debutului literar al scriitorilor români în timpul școlii. 1820-2000*, București, Editura „Aramis”, 2002.
- NEGRICI Eugen, *Literatura română sub comunism. Poezia*, București, Editura Fundației Pro, 2006.
- POANTĂ, Petru, *Modalități lirice contemporane*, Cluj, Editura Dacia, 1973.
- POPA Marian, Alexandru Andrițoiu, în *Istoria literaturii române de azi pe mâine*. Volumul I, București, Editura Semne Artemis, 2010.
- POPA, Viorica, *Limbajul poetic în opera lui Al. Andrițoiu*, Oradea, Editura Aureo, 2014.
- SELEJAN, Ana. *Literatura în totalitarism. 1957-1958*, București, Editura „Cartea Românească”, 1999.
- TAȘCU, Valentin, *Poezia Poeziei de mâine*, Iași, Editura Junimea, 1985.
- VASILESCU Stelian, *Oameni din Bihor: dicționar sentimental 1940-2000*, vol. I, Oradea, Editura „Iosif Vulcan”, 2002.